

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ VS ГЛОКАЛІЗАЦІЯ В АЛЬТЕРНАТИВАХ СИМВОЛІЧНОГО УНІВЕРСУМУ

Анотація. У статті розглянуті локальні та світові виміри глобалізації. Проаналізовані особливості та недоліки концепту глокалізації. Як альтернативний спосіб інтерпретації поведінки сучасних економічних систем розглянута проблема хаосмосу.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, економіка, держава, хаосмос, конвергенція, символічний світ.

Аннотация. В статье рассмотрены локальные и мировые измерения глобализации. Проанализированы особенности и недостатки концепта глокализации. В качестве альтернативного способа интерпретации поведения современных экономических систем рассмотрена проблема хаосмоса.

Ключевые слова: глобализация, глокализация, экономика, государство, хаосмос, конвергенция, символический мир.

Annotation. This paper considers local and global dimensions of globalization. Features and disadvantages of glocalization concept are analyzed. The problem of chaosmos is reviewed as an alternative way of contemporary economic systems behavior.

Keywords: globalization, glocalization, economy, state, chaosmos, convergence, symbolic world.

Вступ. Світ динамічно змінюється, еволюціонує й формат його глобалізації, і даний процес є неспинним та неблаганним. Базові характеристики світового балансу, актуальні ще два роки тому, сьогодні кардинально змінилися. Глобальні трансформації відчули на собі не лише країни G 8, G 20, єврозони чи АСЕАН – зміни знайшли своє відображення і в житті України як держави та її громадян. Подібні трансформації цілком природні, тому варто менше приділяти зусиль штучній консервації недосконалості, але більше зосередитися на тому, як прокласти шляхи для майбутнього, котре неможливе поза сучасним глобальним світом. В зв'язку з чим постає необхідність виявити, наскільки він є цілісним, і чи має глобалізація перспективи для того, щоб прокласти шляхи до майбутнього, стабільного і сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобалізації в різних аспектах розглядається в багатьох працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема А.С.Філіпенка, А.С.Гальчинського, В.Л.Іноземцева, В.І. Толстих, О.Неклесси, А.С.Панаріна, Р.Робертсона, М.Кастельса, А. Єрмоленка та ін.

Важливе методологічне значення для розуміння і осмислення сутнісних характеристик глобалізації, її наслідків в постіндустріальному суспільстві та змістовних взаємозв'язків в соціальній, економічній, культурній сферах життя мають теоретичні розробки Е.Тоффлера, Д.Белла, З.Бжезінського, П.Бергера, С. Гантінгтона, В.Ляха, П.Друкера, Д.Перротона, Б.Ліндсі та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. В суспільних науках існує стільки ж концептуалізацій глобалізації, скільки дисциплін. Але всі підходи і теми постають разом з тим достатньо релевативними, якщо розглядати глобалізацію як багатомірний процес, який здійснюється в багатьох сферах існування одночасно. Глобалізацію можна розуміти як нескінченний синтез кількох дисциплінарних підходів. Тобто кожне дослідження певного виміру глобалізації вимагає специфічної концептуалізації. В даному контексті постає проблема дослідження суперечностей глобалізації її перспектив та альтернатив.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є виявлення основних закономірностей розвитку глобалізації в контексті «символічного універсуму» та її альтернатив, за допомогою яких можна зрозуміти і вирішити актуальні проблеми соціоекономічного буття світу.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи глобалізацію, необхідно зазначити, що сьогодні не може існувати локального соціуму, який би міг самовизначитися поза світовою спільнотою («всепланетністю»). Самодостатнє, самозамкнене існування неможливе. Автаркічність нездійсненна ні для великих і сильних націй (держав), ні для найменших. Дана обставина змінює буття не лише

малих народів чи суспільств, орієнтованих та традиційні цінності. Контекст існування в міжнародній спільноті створює не меншу проблему, наприклад, для США. Самодостатність і незалежність американської економіки відомі і очевидні, і саме ці її якості проходять випробування в контексті глобальних процесів. Не менш важлива ознака глобального світу полягає у відсутності єдиного нормативного соціального зразка чи моделі для всіх суспільств, що свідчить про неспростовну відмінність існуючих у світі соціумів. Глобальне суспільство – не особливий соціальний лад, а всепланетна система співробітництва і співіснування різних соціумів і культур. Вона містить в собі можливості існування світової економіки, хоча і «глибоко диференційованого, але все ж таки в собі цілого» [8, с. 43].

Дана позиція обґрунтовується за допомогою принципу «конвергенції», який характеризує здобування різними видами економічних відносин рис схожості при відмінності в рівнях і моделях господарювання, що здійснюється насамперед завдяки соціально-економічному середовищу. Країни, які знаходяться на різних рівнях розвитку, мають цілу мережу взаємодій – зовнішню торгівлю, діяльність ТНК, рух капіталів, інновацій, міграцію тощо, що сприяє конвергенції національних економік. При цьому «країни різних цивілізаційних економічних моделей також можуть прийти до внутрішньої культурної єдності» [5, с. 221]. Фактом є те, що в сучасних цивілізаціях вже немає «чистих» суспільних утворень, яких «не торкнулися» процеси глобальних взаємодій і трансформацій.

Конвергенція існує в різних видах і проявах. Наприклад, *структурна* конвергенція може виступати трендоутворюючим фактором в зближенні (або розходженні) рівнів ВВП на душу населення, ступеня зайнятості тощо. В західноєвропейських країнах спостерігається конвєрегентне зближення галузевих структур, що свідчить спеціально розрахований на основі міжгалузевого балансу держав ЄС «індикатор». Він показує постійне наростання процесів зближення. «Світ стає все більш конвергентним і цілісним. Рівень його гомогенності зростає. І це створює об'єктивні передумови для подолання все ще значного розриву між авангардом і ар'єгардом людства» [9, с. 21]. Якщо *аналогія* є зовнішня схожість структур і функцій системи, *гомологія* – схожість, заснована на загальності економічного походження, то *ізоморфізм* – щось середнє між конвергенцією і гомологією. «Гомологія і конвєрегентність можуть бути наслідком або схожості, або розвитку в певному напрямку по загальним законам, наслідком подібності законів соціально-економічних систем, загальних стандартних моделей економічної діяльності. Світова система виходить з єдиних закономірностей і механізмів економічної еволюції» [5, с. 222].

Більшість популярних характеристик глобалізації зосереджені на її нововведеннях, що цілком зрозуміло, оскільки світова економіка переповнена новачками. Компанії розміщують свої виробничі процеси по всьому світу: виробництво компонентів – в одному місці, збірка і контрольні випробування – в іншому. «Гарячі гроші» переміщують по всьому світу, колосальні суми заповнюють екрани комп'ютерів валютних трейдерів. Завдяки інформаційним технологіям утворюється глобальна система, яка проникає в усі країни, на всі території, в усі культури, в усі комунікаційні потоки та фінансові мережі, безупинно аналізуючи і «просвічуючи» планету в пошуках нових можливостей для отримання прибутку. В світі, де «інформація переміщується зі швидкістю світла, а за нею по п'ятах слідує капітал, люди, які визначають національну економічну політику, повинні слідкувати за подіями з особливою увагою і обережністю» [4, с. 19], – зазначає *Б.Ліндсі*.

Але сучасна світова економіка – це далеко не лише цілісність, звершення і велич. «Новий світовий безпорядок» – так сучасні дослідники характеризують глобалізацію, протиставляючи її сформульованим у модерну епоху і загальноприйнятим для західної цивілізації уявленням про світовий лад (світовий порядок) [1, с. 44]. «Безлад», що приходить на зміну світовому порядку, характеризується парадоксальним протиставленням світової нестабільності і локального космосу (впорядкованості), що народжується в умовах послаблення національних держав і виникнення нових соціоекономічних активно-діяльних утворень транснаціонального рівня (транс- або мультинаціональні компанії, міжнародні неурядові організації тощо), які складно, а подекуди й неможливо контролювати.

В даному контексті і прибічники, і критики глобалізації міркують про те, як тиск міжнародної конкуренції обмежує політичні рішення на національному рівні. Однак пропонувані ними аналіз, як правило, дає не вірне уявлення про природу цих обмежень, і в підсумку «за кадром» залишається істинне значення глобалізації. Обидві сторони схильні помилково витлумачувати ситуацію, що склалася, як результат домінування економічних сил, які одержали нову енергію, над політичною владою.

Безумовно, міжнародна економічна інтеграція дійсно обмежила свободу дій національних політиків, а Інтернет та інші технологічні нововведення справді прискорили цю інтеграцію. Однак аналіз світових подій показує, що значна частина такої риторики перебільшена. Політика, як і раніше, здійснює величезний всебічний вплив на економічне життя. Справа в тому, що особливою сучасного світу є те, що держави в своїй політичній діяльності повинні відстоювати не тільки свою територіа-

льну цілісність і політико-економічну незалежність, але й свої *символічні універсуми*, які в умовах «інформаційної епохи» підлягають постійній експансії з боку різних форм «культурної уніфікації», «символічному насиллю» (*П.Бурдьє*), яке набуло статусу фактору міжнародних відносин [3, с. 48].

З цієї точки зору глобалізацію можна визначити як «світовий процес трансформації символів і *символічних сфер*, в результаті якого фальсифікуються, варифікуються і/або перевизначаються існуючі в кожному суспільстві цінності, норми, соціокультурні практики і категорії очевидності» [3, с. 50]. Мова йде про те, що «*символічні універсуми*», які культивують і зберігають престиж або пафос держави і знаходяться між собою в опозиції («конфлікт цивілізацій *С.Гантінгтона*, протистояння Європа-Росія, США-Китай тощо), прагнуть до виживання і використовують для цього всі можливі засоби, включаючи експансію свого «образу життя», тобто паттернів поведінки, мислення і світовідчуття.

В цьому і полягає один з основних важелів політичного тиску на економічні та інші процеси життя в глобальному світі. Мотивація природна і зрозуміла – просторове розширення свого варіанту смислових означень фактично розширює і власну ойкумену, свій «життєвий світ» за рахунок здобування нових територій «маніпуляторної сфери» - зрозумілих, доступних і підвладних. Тому так активно несуть своє розуміння демократії в широке міжнародне життя США, тому так старанно пропагував своє розуміння соціалізму на міжнародній арені СРСР, і з цих же причин існує «інститут релігійного місіонерства» [3, с. 48].

Безперечним фактом є те, що економічний тиск – навіть форсований і посилений Інтернетом – лише в малій мірі і далеко не завжди здатний стримувати державну, а сьогодні – глобальну політику. Іншими словами, ідеї централізованого регулювання здійснюють на світову економіку ослаблений, але все ще величезний вплив. Суть проблеми в тому, що відносна гуманізація сучасного глобального світу, яка знаходить вираз в засудженні війн як засобу політики, в декларації права народів на самовизначення тощо не вплинуло на потреби в дешевій робочій силі, в ринках збуту і сировини, в прагненні ствердження свого «місця» і збільшення власних «можливостей». Умови сучасного глобального світу такі, що, виходячи з його високої інтегрованості, «прозорості» і розвитку засобів масової комунікації, орієнтовані на експансіонізм держави одержують можливість реалізації своїх інтересів і прагнень на новому, більш опосередкованому і складному рівні. Для того, щоб змусити ту чи іншу державу або їх групу йти в потрібному руслі, часто достатньо використовувати *символічний тиск*. Здійснюватися він може як через різні економічні, політичні, військові організації, так і через експансію *смислових комплексів*. Зокрема, «правильні» смислові означення «цивілізаційного світу» включають такі поняття, як «демократія», «права людини», «свобода», «громадянське суспільство», «конкуренція» тощо, які є «категоріями очевидності» сучасного глобального буття. В цьому полягає феномен символічної влади, котра «конститує даність через мову, слова, змушує людей бачити і вірити, яка підтверджує або трансформує бачення світу, і тим сами впливає на світ. Це майже магічна влада, яка дає можливість одержати еквівалент того, що здобувається силою фізичною або економічною» [11, с. 170], - зазначає *П.Бурдьє*.

В даному контексті зрозумілими є прагнення домінуючої групи дезавувати *все*, що розходиться з даними поняттями, визначити його як «неправильне», «нецивілізаційне», «негуманне» або навіть «злочинне», так і активне використання відповідної риторики для досягнення своїх конкретних цілей – тобто утримання владних позицій. Таким чином, для легітимізації військової кампанії, або здійснення економічної, культурної блокади достатньо визначити режим, який не влаштовує, в негативних, протилежних «правильним» поняттям термінах, як «диктатуру», «порушення прав людини», «відсутність свободи слова», «переслідування борців за демократію» тощо. Прикладів цього в сучасному міжнародному житті глобального світу достатньо.

Важливо зазначити, що політика домінування в глобальному світі є цілком відрефлексованою і знаходить часто гарячу підтримку також в колах інтелектуалів, які володіють «символічним капіталом». Деякі з них закликають зробити все для утримання і посилення домінуючих позицій сильних держав з точки зору культурного виміру глобалізації. «Оскільки ми говоримо про міжнародну конкуренцію ідей, ми повинні прикласти максимум зусиль для того, щоб ідеї і поняття нашого суспільства домінували в світі, по-перше, тому що вони, насправді, є найкращими, а по-друге – для забезпечення нашої безпеки» [12], - вважає американський політик *Д.Роткопф*, відстоюючи і захищаючи інтереси США.

Фактично мова йде про прагнення глобальних еліт надати «статус всезагальності» (*Г.Гегель*) своїм власним цінностям і поглядам, що повинно забезпечити «*символічне насилля*» необхідною легітимністю. В результаті досягаються нові можливості впливу на економічну складову глобального світу. Зокрема, все більше і більше одержує критичних оцінок неоліберальна модель глобалізації, що

вказує як мінімум на її неоднозначність. «Специфічний характер сучасної економічної реальності, - зазначає *О.Неклесса*, - може бути виражений, скоріше всього, наступною формулою: *те вироблено, що продано, те капітал, що коштується на ринках, а буття визначається правом на кредит*. Рельєфно висвітилися такі феномени, як глобальний борг, зростаючі процентні виплати по якому слугують джерелом нових займів, глобальна приватизація прибутків і одночасно – цілеспрямована соціалізація витрат, свобода руху капіталів і зростаючі перешкоди на шляхах переміщення трудових ресурсів планети, експорт надексплуатації і практика універсальної комерціалізації, механістичної максимізації прибутку без врахування господарського об'єму біосфери Землі» [6, с. 70].

Отже, сучасні економічні процеси характеризуються наявністю організацій та інституцій, які створюють неконтрольованість і хаотичність на глобальному рівні, але водночас є надзвичайно стійкими і впорядкованими на локальному рівні. Це пов'язано з тим, що названі транснаціональні утворення «не є безумовно монолітними, а скоріше являють собою винятково гнучкі мережі локальних підприємств, досить самостійних, і при цьому сильно скоординованих» [6, с. 299]. Активно-діяльні утворення, які складають каркас глобальних економічних структур, є досить негнучкими і жорстко впорядкованими на управлінському рівні, проте водночас надзвичайно лояльними до локального економічного середовища, а також до економічної культури того регіону, в якому вони перебувають.

Необхідно враховувати, що *локальність* найчастіше має чіткі межі – національні. Концепція національної держави настільки глибоко вкорінена у свідомість західної цивілізації, що залишається непорушною всупереч процесам глобалізації та міграції, а також всупереч глобальним тенденціям до подолання дихотомії економічного та політичного вимірів держави. Справді, у вирішенні проблеми пошуку рушія називають або економічні, або політичні причини прискорення глобалізаційного процесу. Проте така дискусія є некоректною, оскільки традиційний розподіл політичної та економічної сфер характерний для концепцій, в яких розглядаються міжнародні відносини та міжнародна економіка, проте упускається з поля зору *глобальна економіка*. Тому «змішування» (як це неодноразово проявляється у неоліберальних концепціях) заявляється як недоречне і шкідливе і для політики, і для економіки.

Слід наголосити – в умовах глобалізації розподіл політики та економіки принципово неможливий. Зумовлено це «постанціональною констеляцією» (*Ю.Габермас*), яка передбачає занепад концепції національних держав, які, маючи власний обсяг влади, несли відповідальність за економічні, політичні та інші внутрішні виміри своєї діяльності. У сучасному глобальному просторі існують потужні транснаціональні утворення, які, по суті, не контролюються жодним політичним органом. Насамперед тому, що органу, здатного повністю контролювати такі утворення, просто не існує.

Пропонуючи власний варіант пояснення доцільності контролю над економічною системою, але вже не на локально-національному, а на глобальному рівні, *У. Бек* ставить умову здійснення такого контролю в глобалізованому світі, а саме – повинна з'явитися нова інституція, яка б займалася подібними питаннями, і при цьому «кожний захід і кожний інститут повинні враховувати, що світові проблеми мають регіональну, тобто національну, і локальні сторони» [2, с. 129].

Таким чином, *глобальна економіка приходить на зміну міжнародній*. При цьому її особливостями є нові умови поєднання *глобально-планетарного світу*, який ще не впорядкований (а при слідуванні настановам традиційних економічних теорій, узагалі не піддається впорядкуванню), а також – *національно-регіонального світу*, під який глобальні підприємства змушені підлаштовуватися задля отримання конкурентних переваг.

Відтак, глобалізація за своєю суттю амбівалентна. «Почата нова гра, у якій правила і основні поняття старої гри припинили діяти, але ними продовжують користуватися» [2, с. 21], - констатує *У. Бек*. І метою цієї «гри» став розвиток транснаціональної економіки. Відсутність такого розвитку може бути спричинена багатьма явищами, зокрема, таким, як «пастка національності», в яку потраплять держави у глобальну епоху. Якщо вони (держави) притримуються «постулату про суверенітет національної політики, то посилюється конкурентна боротьба між державами за інвестиції і прив'язаність держави до однієї національності стає перепорою для транснаціонального розвитку політики» [2, с. 130]. Таким чином, відбувається трансформація *міждержавних* економічних процесів у *внутрішньоглобальні*. Такий процес є процесом *глокалізації*. Цей термін краще, ніж *глобалізація*, відображає сучасні тенденції. Разом з тим ряд дослідників вважають, що глокалізація – лише одна з характеристик глобалізації. Але досить доцільна, зважаючи на багатогранність останньої та на цілий ряд нових характеристик. Їх можна виявити, виходячи не стільки з економічного та політичного її аспектів, скільки – з культурного, інформаційного, віртуального, медійного змістів, зрештою – і з трансформацій культури повсякденності.

Глокалізація передбачає наявність паралельних тенденцій до уніфікації та диференціації у світі. Уніфікація виникає тоді, коли представники усіх держав, націй та культур починають повторювати способи споживання товарів і послуг, а також формувати однорідний попит на продукцію. Диференціація пов'язана із відстоюванням культурних особливостей, посиленням національних ідентичностей під тиском мультикультурних змін, що має й економічні наслідки: транснаціональні компанії, щоб задовольняти потреби споживачів, повинні у створенні попиту та просуванні товарів і послуг орієнтуватися не на глобальні схеми споживання, а на локальні культурні особливості споживачів. Відтак глокалізація передбачає «вертикальний», ієрархічний глобалізм і «горизонтальну», мережеву трансрегіональність [10].

Отже, сучасні світові економічні процеси виокремлюють процес глокалізації, яка інтегрує рівень глобального та локального. При цьому глобальний рівень є хаотичним, а локальний – упорядкованим. По суті, упорядкований *мікрокосмос* постає у сукупності із невпорядкованим *макрокосмосом*. Описання такої структури іманентно містить внутрішній «розрив», що заважає експлікативності ідеї глокалізації в цілому.

Розрив – це долання традиційності, яке, у свою чергу, приводить до розуміння нової соціальної ролі людини в глобалізаційних економічних структурах. Подолання такого розриву передбачає, що глокальність не буде сприйматися як синтетичне поєднання *локального* і *глобального* (визначеного як впорядковане і хаотичне), але виступатиме інтегративно цілісним утворенням. Основною характеристикою глокальності у такому випадку можна визначити як *хаосмос*. Дане поняття передбачає неможливість чіткого виявлення визначеності або невизначеності того чи іншого явища, так само як і неможливість виразно вказати, яке місце таке явище може зайняти в опозиції «космос-хаос». Хаосмос – це не абстрактна невизначеність, в якій може перебувати економічне утворення або ціла економічна система. Це – передумова визначеності, яка є водночас умовою можливості останньої. Особливістю поняття «хаосмос» є закладений у нього потенціал розкриття – будучи у точці нерівноваги, система може зайняти будь-яку позицію, відтак – здобути чіткого конкретного сенсу, ставши або хаотичною, або впорядкованою.

У понятті «глокалізація» закладена дихотомія глобального і локального, яка визнається принциповою. Протиставлення глобального і локального визначається як стала характеристика системи. У понятті «хаосмос», навпаки, закладена можливість потенційного переходу систему із невизначеного стану у визначений – стан хаотичний або стан упорядкований. Оскільки хаотичний стан, так само як і космічний, є станами вимірюваними, то такий перехід є бажаним. Адже для економіки важливою є прогностична функція, яку в умовах невизначеності складно реалізовувати, проте в умовах потенційного біноміального розвитку системи це завдання значно спрощується.

Висновки. Таким чином, проблема глобалізації сьогодні визначається протиставленням локального і глобального, при цьому ці два виміри мають діаметрально протилежні характеристики. Виникає ситуація «локального порядку на фоні «глобального хаосу» (З. Бауман). Ця ситуація може бути проінтерпретована як «хаосмос», який визначається нерівновагою системи з біноміальним способом її врівноваження – хаотичним або космічним. Обидва варіанти є позитивними для економічної теорії і практики, оскільки передбачають повернення їй прогностичної функції та, відповідно, розширення інструментальних можливостей. В умовах масштабних трансформацій сучасності, які привели до втрати фундаментальності та, зрештою, до занепаду масштабних доктрин міжнародної економіки, поява нового «органону» вкрай необхідна задля пояснення вже нової, глобальної економічної системи.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. Бек У. Власти и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
3. Кардамонов О.А. Глобализация и символическая власть / О.А.Кардамонов // Вопросы философии. – 2005. - № 5. – С. 47-56.
4. Линдси Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма / Б.Линдси. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2011. – 416 с.
5. Мартишин Е.М. Методологический инструментарий современного исследования экономической эволюции / Е.М.Мартишин // Философия экономики. – 2011. - № 3(75). – С. 216-222.
6. Монбриаль Т. де. Действие и система мира / Т. Монбриаль. – М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – 488 с.

7. Неклеса А.И. Трансмутация истории / А.И. Неклеса // Вопросы философии. – 2011. - № 3. – С. 58-71.
8. Пролесев С.В. Глобальне суспільство і модерна культура / С.В. Пролесев, В.В. Шамрай // Людина і культура в умовах глобалізації: Збірник наукових статей. – К.: Видавництво ПАРАПАН, 2003. – С. 34-47.
9. Шишков Ю. Эволюция мирового сообщества: поляризация или возрастание гомогенности? / Ю.Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. - № 9. – С. 18-27.
10. Штепа В. Глокализация : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : kitezhh.onego.ru/topia/gloc.html.
11. Bourdieu P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Harvard University Press, 1991, - 460 p.
12. Rotkopf D. In Praise of Cultural Imperialism? Effects of Globalization on Culture // Foreign Policy, 1997.22/VI.